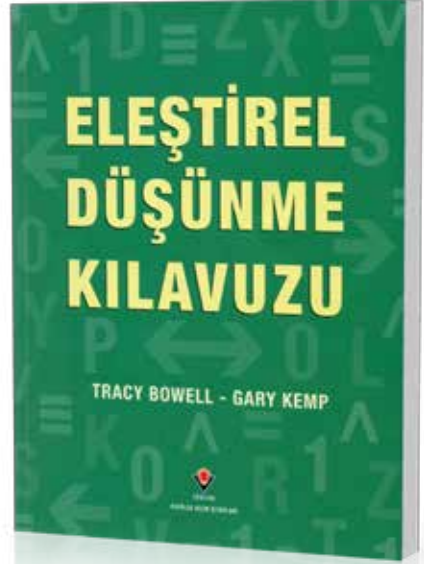

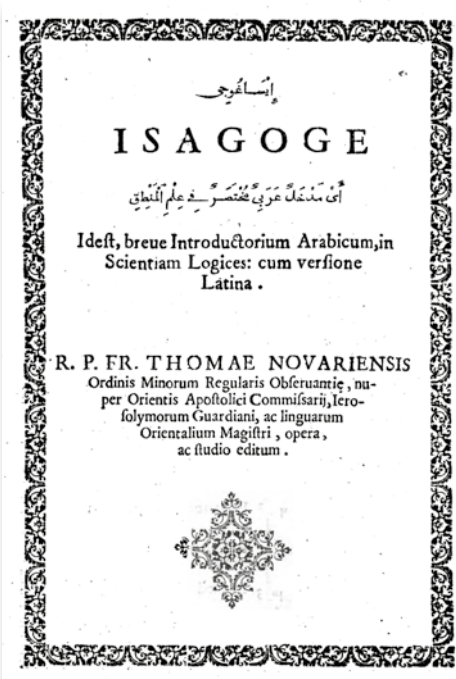
ELEŞTİREL DÜŞÜNME KILAVUZU YA DA ÇAĞDAŞ BİR İSAGOCİ

Mustafa Atiker

İsagoci ya da İsağuci; Osmanlı medreselerinde en önce ve en çok okutulan mantık kitabının adıdır, giriş anlamına gelen Yunanca bir sözcüktür, Latin harfleriyle Eisagōgē biçiminde gösterilse de Latince İsağoge'dir. Kitabın yazarı İranlı bilgin Esirüddin el-Ebheri [ö.1265 (?)] *İsagoci*'yi, bugün formel ya da suri mantık dediğimiz Aristoteles mantığına, onun sonradan *Organon / Alet* başlığı altında bir araya getirilen mantık kitapları külliyyatına giriş, onun temel kavramlarına bakış anlamında kullanır. Gelenbevi'ye kadar birçok kişi tarafından şerh edilen bu eser; aslında bir mantık kitabı olsa da genel anlamda okutulacak bilimlere hazırlık dersi,

Tracy Bowell - Gary Kemp, *Eleştirel Düşünme Kılavuzu*,
(Çeviren: Bilge Tanrıseven), TÜBİTAK
Yay., Ankara 2018, 8+IV+364 s.

onları anlamak için bir anahtar işlevini görmüştür. Thomas Obicini El-Ebheri'nin *İsagoci*'sini 1625 yılında Latinceye de çevirmiştir. Yandaki Latince ve Arapça başlık, buraya kadarki açıklamalarımızı özetler niteliktedir:

İsaguci
ISAGOGE

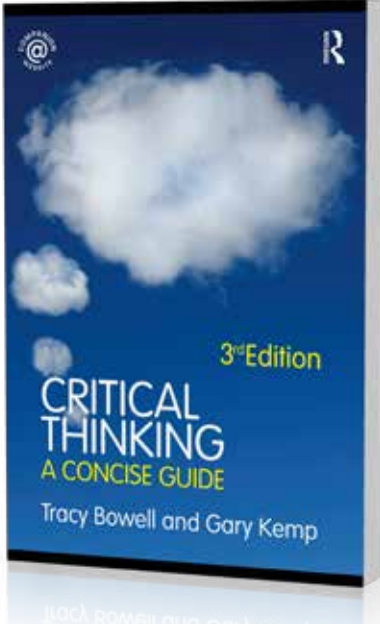
ey medhalun arabiyyun muhtasarun fi ilmi' -l mantiki

Id est, breue Introductorium Arabicum, in Scientiam Logices: cum versione Latina.

İsagoci

ya da Mantık Bilimine Arapça Kısa Bir Giriş: Latincesiyle

Aynı adlı bir başka Aristoteles mantığına giriş kitabı Porphyrios'un Yunanca *İsagoci*'sidir [Furfuriyus/Furfuriyus 233/234-301/305] Yakın zamana kadar ve görebildiğimiz Türkçe kaynakların

hemen hepsinde söz konusu kitabın tam adının *Eisagōgē eis tas Aristotélous katēgorías* yani Aristoteles'in *Kategoriler* kitabına giriş olduğu söylene de bu, bir yakıştırımdan ibaret olmalıdır. Bugün için Porphyrios'un *İsagoci'sine Kategoriler* kitabındaki beş temel kavramdan, -cins, nevi, fasıl [ayırım], hassa ve araz [ilinek]- yola çıkarak Aristoteles mantığının temellerini; tanımlama, kavramlara ayırma ve hüküm kurma / kanıtlama yöntemlerini özetleyen bir eserdir demek daha doğrudur.¹ Söz konusu eser, İlk Çağ'ın sonları ve bütün Orta Çağ'ın -bir temel başvuru kaynağı olarak- en etkili kitaplarından birisidir. Her ne kadar *İsagoci* / *İsaguci*, "İslam dünyasında Aristoteles'in eserleri ile birlikte İbn el-Mukaffa [İbnü'l-Mukaffa], Farabi ve Esirüddin Ebheri tarafından şerh edilmiş"² dense de en başta da sözünü ettiğimiz Ebhe-

ri'nin *İsagoci'sinin* şerh değil, telif, kendi başına / müstakil bir çalışma olduğunu kabul etmek, daha sağlıklı bir görüştür.³ Sözün özü: *İsagoci* ya da *İsagoge* mantık bilimine giriş kitabıdır ve bu kitap geçmiş çağlarda öğrencileri yükseköğrenime, orada okutulacak bilimlere zihnen hazırlamak, o bilimlerin dilini anlaşılır kılmak için kullanılmıştır.

Günümüzde de bu tür kitaplar var. Geçmişin *İsagoci*'lerinin yerini tutabilir mi? Bilinmez. Ancak İngilizce'den Türkçeye *Eleştirel Düşünme Kılavuzu* başlığı altında çevrilen ve özgün adı *Critical Thinking: A Concise Guide* bu amaçla yazılmış bir kitap. Yazarları; Tracy Bowell, Yeni Zellenda Waikato Üniversitesi ve Gary Kemp Birleşik Krallık Üniversitesinin Felsefe bölümünde uzun yıllardan beri okutman olarak çalışıyor. Dolayısıyla ön sözde de belirttikleri gibi *Eleştirel Düşünme Kılavuzu* öğretmenlik / öğreticilik deneyimlerinden yola çıkarak yazdıkları, daha doğrusu geliştirdikleri bir çalışma. Deneyimlerinin orta noktasını da *argüman* [argument] yani yargı, muhakeme / akıl yürütme tarzları oluşturmuştur:

"Hayatta sık sık argümanlarla karşılaşırız. Bunlar şuna veya buna inanamamız için nedenler sunarak bizi ikna etmeye -inançlarımızı ve eylemlerimizi etkilemeye- yönelik girişimlerdir. Bu kitap, size argümanların saptanmasında, çözümlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan kavramları ve teknikleri tanıttacaktır. Amaç, bir argüman sunulup sunulmadığını, tam olarak hangi argümanın sunulduğunu ve sunulan argüman ile ikna olmamızın gerekip gerekmediğini saptama becerinizi iyileştirmektir."⁴

1 Jonathan Barnes, "Porphyry: Introduction", Oxford University Press, New York 2003, s. XIV-XVI.

2 Necip Taylan, Mantık, Marifet Yay, İstanbul 1988, s. 46.

3 Daha geniş bilgi için bk. Hamdi Rağıp Atademir, "Porphyrios ve Ebheri'nin *İsagoci*'leri", *AÜ DFCF Dergisi*, C VI, S 5, s. 461-468.

4 Tracy Bowell - Gary Kemp, *Eleştirel Düşünme*

Kitabı geçmişteki benzerlerinden, diğer bir deyişle eski *İsagoci*'lerden ayıran en önemli özelliği Gottlob Frege [1848-1925] mantığından, yani akıl yürütme tarzlarını incelerken yargı cümlelerini P ve Q ile göstererek sembolik mantıktan esintiler taşımasıdır. Bu da çok doğal çünkü çağımızın doğa ya da düşünce bilimleri / sosyal bilimler, modern / sembolik mantık temellidir ve sembolik mantık, Frege'nin analitik felsefesine ve matematik diline çok şey borçludur.

Şimdi bizi buraya kadar sabırla okuyanlar -özellikle Türk Dili ve Edebiyatı öğrencileri / meraklıları- şu soruyu sormakta haklıdır: "Hocam, mantık ya da mantığa giriş kitaplarının eleştirisiyle, ne ilgisi var? Bu kitap mantık bilimine giriş kitabıysa neden ona Eleştirel Düşünme, Critical Thinking denmiş ki?" Evet, bunlar çok yerinde ama Tanzimat'tan Cumhuriyete kadarki yenileşme / modernleşme edebiyatımız içinde doğru karşılığını bulamayacağımız sorulardır. Namık Kemal'den bu yana eleştiri Türkiye'de bir üslup sorunsalı olarak görülür, edebiyat türlerini birbirinden ayırmak ya da onlardaki kusurları göstermek için bir araç, dahası edebiyatın içinde öykü, deneme, roman gibi bir tür olarak anlaşılır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Fransızca critique sözcüğüne karşılık bulmak ve onu tanımlamak için yarışan Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Ali Kemal, Muallim Naci, Cenap Şahabettin, Beşir Fuat, Şemsettin Sami Fraşeri ve diğerlerinin "muhakeme, muahaze ve Arapça nakd kökünden tenkid mi intikad mı? tartışmaları⁵ mantık kitaplarında ancak safsata / mugalata konuları okunduktan sonra anlaşılacak görüşler barındırmaktadır. Dola-

yısıyla bu görüşlerden yola çıkarak bir Türk Dili ve Edebiyatı meraklısının ya da öğrencisinin "Bu kitap mantık bilimine giriş kitabıysa neden ona Eleştirel Düşünme, Critical Thinking denmiş ki?" sorusuna doyurucu bir karşılık bulması güçtür.

Oysa eleştiri en genel anlamda; hüküm kurma bilgisidir. Mantık bilimiye doğru hüküm kurmak için başvurulacak yöntemleri cümlelerimizden yani bizim hüküm / argüman içeren kendi ifadelerimizden, sözlerimizden yola çıkarak göstermektedir. Osmanlı döneminde hüküm kurma bilgisi genellikle [aynı zamanda hüküm / yargı formu anlamına da gelen] "fıkıh" terimiyle karşılanmış, "usul-ı fıkıh" konusu altında işlenmiş ve bu işin kuram ve uygulamasıyla uğraşanların her birine "fakih" denmiştir. *İsagoci* ise bu konudaki temel bilgileri öğreten başucu kitabıdır. Ondan sonra Tanzimatçıların gelip Fransızca critique sözcüğüne karşılık bulmak için çırpınmaları ve söz uydurmaları [bugünkü Arapçada eleştiri karşılığı kullanılan nakd sözcüğünün de bizdeki benzeri tartışmalardan sonra icad edildiğini bilirsek] çok acıdır.

Bu açıklamalar ışığında kitabı Türkçeye çevirene hiçbir şey söyleyemeyeceğim. Evet o da kitabı kendi kafasına göre çevirmiş, bazı yerleri atlamış, İngilizcesinde bildirme eklerinden söz edilirken Türkçede bunları gösterememiş, sözcük seçimleri yer yer çok talihsiz de denebilir ama olsun. İki yüz yıllık safsata ve mugalata tarihimizle karşılaştırdığımızda yaptığı çok büyük bir iştir, yüz akımızdır. Ne yani, bir elimizde çeviri diğer elimizde özgün metin, onları birbiriyle karşılaştırarak okusak, bu arada İngilizcemiz de gelişse fena mı olur?

Kılavuzu, (Çeviren: Bilge Tanrıseven), TÜBİTAK Yay., Ankara 2018, s. III.

5 Daha geniş bilgi için bk. Bilge Ercilaşun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, MEB Yay., İstanbul 1994, s. 9-11; M. [Mehmet] Orhan Okay, *Beşir Fuad*, Hareket Yay., İstanbul 1969, s. 177-181.